
Notes sobre la formació de les *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los autores catalanes* de Fèlix Torres Amat

Anna Gudayol i Eulàlia Miralles*

Barcelona Quaderns d'Història, 12 (2005)

No diem res de nou si afirmem que l'aparició de les *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes* de Fèlix Torres Amat el 1836 és el resultat d'un llarg procés d'elaboració que ve de temps. Més de trenta anys abans s'havien reunit dos dels germans Torres Amat, Ignasi i Fèlix, el seu oncle Fèlix Amat i Francesc Armanyà i Font per parlar de la necessitat d'elaborar una *Biblioteca de escritores catalanes* amb la voluntat d'omplir el buit que representava per a la cultura catalana la inexistència d'un catàleg d'aquestes característiques. La *Biblioteca* somniada va acabar concretant-se en unes memòries per formar-la, deia Fèlix Torres Amat, «a fin que cuando algun sabio paysano nuestro, con pluma más feliz, se dedique a escribir tan deseada como necesaria obra con la extensión, imparcialidad y elegancia que exige este glorioso objeto, tenga ya a la mano algunos materiales recogidos».

L'any 1816 Fèlix Torres Amat llegia aquests mots de la seva *Disertación sobre la necesidad de una Biblioteca de escritores catalanes* en una de les sessions de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona;¹ dos anys més tard, el 29 de maig de 1818, l'autor aprofitava per tornar a presentar el discurs en una junta ordinària de la Real Academia de la Historia de Madrid.² La *Disertación* esmentada, que

* Biblioteca de Catalunya i Universitat de Girona, ILCC, respectivament. L'article s'inscriu en la línia d'investigació del Grup Consolidat de Literatura Catalana Moderna (CIRIT, 2001SGR 00003). Agraïm a Pep Valsalobre les seves observacions al text.

1. De 5-IV-1816; llegida el 31-V-1816 (Joaquim MIRET I SANS, «Dos siglos de vida académica», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XVII (1917), pàg. 10-32, 92-116, 168-193, 305-362; a la pàg. 182 es resumeixen les línies bàsiques del discurs). Aquesta és la primera sessió que documenta Miret després del període inactiu de la Guerra del Francès; d'una hipotètica sessió anterior (10 de març) són els nomenaments com a nous acadèmics de Fèlix Torres Amat, Albert Pujol i Gurena i Josep Maria de Cabanes i Escofet (MIRET, «Dos siglos de...», pàg. 181), els discursos dels quals són esmentats a la *Disertación* de Torres Amat.
2. És a la biblioteca d'aquest fons on encara es guarda avui: RAH (Real Academia de la Historia), 11/8235 (*olim* 11-5-1/3; 2n lligall, núm.13); el manuscrit respon a una sola mà, a excepció d'algunes correccions i la signatura, que és autògrafa. D'altra banda, a la Reial Acadèmia

ja va fer servir Julián Barrio per al seu *Félix Torres Amat (1772-1874). Un obispo reformador* de 1976 i editada per Mireia Campabadal,⁵ permet resseguir les primeres passes que van seguir Torres Amat i els seus col·laboradors amb vista a confeir el que més tard serien les *Memorias*.

A la *Disertación* Torres Amat exposa el pla ideat per dur a terme una *Biblioteca de escritores catalanes* i la feina feta fins al moment. D'entrada, defensa la necessitat que la feina es vegi recompensada amb la publicació, ja que només així es podrà rectificar la ignorància que tenen els catalans de «las glorias literarias de su misma madre» i «la equivocada e injusta opinión que se tiene en las demás provincias de España del estado de las ciencias y bellas letras en Cataluña»; ell ho sap prou bé, afirma, perquè durant els anys passats a la Universitat d'Alcalá i a la cort «mil veces ha herido cruelmente mi corazón, zeloso como el que más de la gloria de mi país, el oír hablar frecuentemente de Cataluña como de una provincia meramente agricultora e industriosa pero atrasada en lo tocante a las letras». D'altra banda, la història literària i les biblioteques d'escriptors són l'eina bàsica de treball dels erudits preocupats per la cultura perquè proporcionen, filtrades i sovint avaluades, les notícies sobre els llibres. Finalment, les mancances, respecte als escriptors catalans, de la *Bibliotheca* de Nicolás Antonio fan necessari que Catalunya –com bona part dels territoris peninsulars– compti amb una biblioteca d'escriptors.

Això pel que fa a la necessitat. Sobre el pla d'execució, ens fa saber, primer, que la idea sorgí de les converses mantingudes entre ell mateix, el seu germà Ignasi, el seu oncle Fèlix Amat i Francesc Armanyà i Font; la confluència d'aquests quatre personatges, tots ells membres, en algun moment, del cercle aglutinador de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, és significativa, i ha estat assenyalada no només pel que fa a l'elaboració d'aquesta obra sinó també a propòsit d'altres projectes comuns.⁴ En aquestes trobades s'hauria decidit, d'una

de Bones Lletres de Barcelona encara n'hi ha rastre al fitxer manual, on consta sota la cota 1r lligall, núm. 19, f. 17 (hi trobem fotocòpia del ms. de la RAH).

3. Mireia CAMPABADAL, *El pensament i l'activitat literària del Setcents català*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2005. Vegeu Anna GUDAYOL, «El Fons Torres Amat a la Biblioteca de Catalunya. Històries d'una adquisició», dins Eulàlia MIRALLES i Josep SOLERVICENS (ed.), *El (re)descobrimient de l'edat moderna. Estudis en homenatge a Eulàlia Dura*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007, pàg. 45-60, que continua l'estudi dels papers dels Torres Amat custodiats a la BC.
4. Tots quatre personatges han estat llargament estudiats: a part de les obres de Fèlix AMAT (*Sermón que en el entierro del ilustrísimo señor D. Fr. Francisco Armañá, arzobispo de Tarragona, predicó [...] el Dr. D. —*, Tarragona, Impr. de Maria Canals, 1805) i de Fèlix TORRES AMAT (*Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los autores catalanes y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña*, Barcelona, Jacint Verdaguier, 1836 [reimpr. facs. Barcelona / Sueca, Curial, 1975], pàg. 16-35, 50-56, 625-627; *Vida del Ilmo. Señor D. Félix Amat, Arzobispo de Palmyra*, Madrid, Fuentenebro, 1835; *Apéndice a la vida del Ilmo. señor D. Félix Amat, Arzobispo de Palmira*, Madrid, Fuentenebro, 1838), amb notícies de primera mà, i del *Suplemento a las Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes publicadas por el Excmo. e Ilmo. Sr. D. Félix Torres Amat de Corminas* (Burgos, Impr. de Arnaiz, 1949 [reimpr. facs., Barcelona / Sueca, Curial 1975], pàg. 10-11, 17-18 i 150-262), per als Torres Amat cal veure: Jaume BARRERA, *Els Torres Amat y la Biblioteca Episcopal del Seminario Conciliar de Barcelona. Discursos llegits en la Real Academia de Buenas Letras en la solemne recepció pública de — el dia 30 d'abril de 1922*, Barcelona, Impr. Atlas Geográfico, 1922; Julián BARRIO, *Félix Torres*

banda, aplegar totes les notícies possibles sobre els escriptors catalans independentment de la seva vàlua; de l'altra, valorar o fer-ne judicar les obres, i, finalment, extreure el més significatiu de cada una d'elles.⁵

Vint anys més tard d'aquell 1816 Fèlix explicarà que fou l'any 1798 que «formó el designio de este Diccionario mi benemérito hermano D. Ignacio Torres Amat, bibliotecario entonces de la Pública episcopal de Barcelona, y después deán de la Santa Iglesia de Gerona; “Amo tanto a mi patria”, me escribía en mayo de 1800, “como un jesuita a su Compañía, y de ahí es que he ideado separar en esta biblioteca pública los escritores catalanes de todos los demás y poner sobre los estantes en que se coloquen un gran letrado que diga ‘Auctores nostri’”».⁶ No cal repetir, perquè ja ha estat assenyalat en diverses ocasions, que la voluntat de formar una biblioteca d'autors catalans a la Biblioteca Pública Episcopal del Seminari Conciliar cal vincular-la al projecte del que més tard acabaran essent les *Memorias* signades per Fèlix.⁷

Cap al 1801 Ignasi i Fèlix haurien posat fil a l'agulla i haurien establert un primer esquema a seguir per a la confecció de la *Biblioteca*.⁸ Dos anys més tard, el 1803, Ignasi Torres Amat ja havia reunit unes set-centes entrades extretes de Nicolás Antonio, Manuel Marcillo, Pere Serra i Postius i Joan Gaspar Roig i Jalpí, entre d'altres, que completà i amplià després d'haver examinat les biblioteques dels dominics i els carmelites descalços de Barcelona, així com alguns arxius i monestirs veïns de la ciutat. Aquell mateix any Ignasi devia llegir a l'Acadèmia el *Discurso sobre la necesidad de una Biblioteca catalana*, les idees del qual apareixeran després, tot i que més desenvolupades i matisades, en la *Disertación* de Fèlix. Hi defensava la utilitat de les «bibliotecas portátiles [...] que resumieron en un mismo volumen lo que estaba repartido en muchísimos» (Foci, Antonio, Castro, Latassa, Rodríguez...) i evidenciava la manca d'una obra d'aquestes característiques

Amat (1772-1847). Un obispo reformador, Roma, Iglesia Nacional Española, 1976; i Ramon CORTS, *L'Arquebisbe Fèlix Amat (1750-1824) i l'última Il·lustració espanyola*, Barcelona, Herder i Facultat de Teologia de Catalunya, 1992; per a Armanyà veg. Francesc TORT, *Biografía histórica de Francisco Armanyá Font, OSA. Obispo de Lugo, Arzobispo de Tarragona (1718-1803)*, Vilanova i la Geltrú, 1967. El seu pas per l'Acadèmia de Bones Lletres (Armanyà era acadèmic des de 1748, Amat des de 1782, Ignasi des de 1803 i Fèlix des de 1816) es pot resseguir a partir de MIRET, «Dos siglos de...»; J. R. CARRERAS, «Estudis biogràfics d'alguns benemèrits patricis qui il·lustren aquesta Academia», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XXVII (1927), pàg. 179-257 (pàg. 254-257), i Antoni COMAS, *L'Acadèmia de Bones Lletres des de la seva fundació l'any 1700*, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, 2000 [abans a: *Història de la literatura catalana*, Barcelona, Ariel, vol. IV].

5. El 2 de desembre de 1794 Fèlix Amat rebia una carta del bibliotecari madrileny Miguel de Manuel en què aquest li demanava notícies per a una biblioteca d'escriptors catalans que volia emprendre, i Amat li va fer arribar 162 notícies per al seu projecte (TORRES AMAT, *Vida del Ilmo....*, pàg. 69). A la vegada, Amat ho va comunicar, com diu la *Disertación....*, a Ignasi i Fèlix, que, en presència d'Armanyà, van decidir que Ignasi era la persona més idònia per dur a terme una labor d'aquestes característiques i no algú de fora (veg. BARRERA, *Els Torres Amat....*, pàg. 65-66).
6. TORRES AMAT, *Memorias para ayudar....*, pàg. XVI.
7. Veg. TORRES AMAT, *Memorias para ayudar....*, pàg. XXIII i seg.; BARRERA, *Els Torres Amat....*, pàg. 57, 64, 70, 76 i 95-96; i BARRIO, *Fèlix Torres Amat....*, pàg. 74-75.
8. La data parteix de l'afirmació que fa Fèlix el 1816: «el plan que formamos quinze años hace».

a Catalunya; la necessitat d'una *Biblioteca* catalana hauria de passar, en paraules seves, per perpetuar la memòria dels savis catalans rescatant els textos inèdits dels arxius –i donava com a exemple el fons de la Biblioteca Episcopal, amb més de dos mil autors catalans– però, sobretot, afirmava: «donde es más necesaria la Biblioteca es para conocer la exactitud de los autores». I cloïa: «¿No desearemos con ansia una Biblioteca catalana en que se halle la época, patria, religión, exactitud y demás prendas de los autores catalanes o que traten de Cataluña? ¿No será esta una empresa digna de ocupar la atención de algunos sabios, amantes del lustre y honor de nuestro Principado? Caresmar, Foguet y otros paysanos que empezaron la obra no pudieron concluir-la; dejaron, sin embargo, recogidas muchas noticias. Otros han proseguido ya la misma carrera. Quiera Dios, sabiduría eterna y padre de las luces, que podamos en nuestros tiempos disfrutar de una obra tan util y aún necesaria para el progreso de las ciencias en nuestra patria».⁹

Dos anys més tard Ignasi va llegir a l'Acadèmia de Barcelona els discursos *Qué autores o documentos catalanes existen que puedan servir de modelos para arreglar la ortografía catalana* i *Se formará un catálogo de las impresiones catalanas del siglo XV para evidenciar si son las más antiguas de España, señalando los lugares y pueblos en que se hicieron*; és evident que part dels coneixements que anava adquirint des del seu lloc de treball, com a bibliotecari, i alhora com a primer compilador de la *Biblioteca* li devien servir per confegir-los, tot i no estar-hi directament relacionats.¹⁰

El 1807, el nombre d'entrades recollides per a las *Memorias* ja rondava les mil. Fèlix mateix afirma desconèixer si el seu germà hi va seguir treballant un cop instal·lat a Girona com a degà de la catedral i fins a l'any 1811, data de la seva mort. Tot amb tot, a Barcelona quedà un primer esborrany de la seva labor, amb mil cent dotze escriptors compulsats que després Fèlix usà a bastament.¹¹

Mentre Ignasi Torres Amat duia a terme la seva labor compiladora, demanà a Fèlix que buidés els índexs de la Biblioteca de los Reales Estudios de San Isidro de Madrid; aquest, paral·lelament, anà escorcollant les altres biblioteques madrilenyes i El Escorial, on localitzà alguns dels volums de la biblioteca d'Antoni Agustí i de diversos fons conventuals i monàstics catalans. Cap a 1810, i ajudat per José Vargas Ponce,¹² s'entretingué a registrar els manuscrits del marquès de

9. *RABLB* (Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona), 17è lligall, núm. 40, f. 855. Tot i que no du data, Ignasi afirma que és la primera vegada que assisteix a una sessió («la primera vez que tiene [l'orador] el honor de asistir y desplegar su boca en un congreso tan respetable de sabios del primer orden»); el seu ingrés a la corporació és de 1805.

10. 15 de març de 1805, llegit el 20 de novembre: *RABLB*, 4t lligall, núm. 29, f. 1622; i 20 de juny 1805, llegit l'11 de desembre: *RABLB*, 3r lligall, núm. 12, f. 101. Veg. MIRET, «Dos siglos de...», pàg. 180 i, per al primer, Pere MARCET i Joan SOLÀ, *Història de la lingüística catalana (1775-1900)*, Girona, Universitat de Girona, Universitat de Vic i Eumo, 1998, núm. 0897, que l'editen i el presenten com un dels treballs preparatoris per al diccionari d'Esteve-Belvitges-Juglà (1805-1805); cfr. TORRES AMAT, *Vida del Ilmo...*, pàg. 87-88. Per a la participació d'Ignasi a l'Acadèmia remetem a la bibliografia citada a la nota 4.

11. Per als apunts d'Ignasi, que Fèlix pensava dipositar a la Biblioteca Episcopal, veg.: TORRES AMAT, *Memorias para ayudar...*, pàg. 626; [Oleguer MIRÓ], «Los hermanos Ignacio y Félix Torres Amat y su Diccionario de Autores Catalanes», *Revista Ilustrada Jorba*, 126 (gener-febrer 1920), pàg. 2-5; BARRERA, *Els Torres Amat...*, pàg. 64.

12. El director de la Real Academia de la Historia, José Vargas Ponce, i Fèlix Torres Amat eren grans amics; la correspondència tramesa per Vargas a Torres Amat, conservada a la Biblio-

Mondéjar i del pare Burriel, ja a la Biblioteca Real de Madrid. Finalment, el 1815 i aprofitant l'encàrrec reial de traduir al castellà la Bíblia,¹³ tornà a escodrinyar el mateix fons; el resultat aconseguit foren vuitanta-set escriptors més per al seu diccionari d'autors, el buidatge d'un manuscrit que Serra i Postius havia enviat a Blas Antonio de Nasarre, bibliotecari major, i, encara, «otros 28 cuyas obras impresas o manuscritas se guardan en la Biblioteca del Vaticano, según la nota que de Roma enviaron a nuestra corte a mediados del siglo pasado».

Pel que fa a la nota sobre les obres conservades a la Vaticana, no n'hem sabut trobar rastre. Ara bé, el manuscrit de Serra i Postius sembla que hauria de ser l'actual ms. 15604 de la Biblioteca Nacional de Madrid, en què el botiguer barceloní, tal com indica el títol, havia mirat de recopilar els *Esquires catalanes que no estan en la 'Biblioteca' de don Nicolás Antonio, ni en las obras del doctor Manescal, doctor Bosch, y padre Marcillo, que son los autores catalanes que más an escrito sobre el propuesto assumpto*, és a dir, la formació d'una Biblioteca d'autors catalans.

L'interès dels il·lustrats hispànics per Nicolás Antonio i la preocupació per les seves llacunes ja ha estat estudiada per Cebrián i ara no ens hi deturarem;¹⁴ ara bé, voldríem assenyalar que, amb posterioritat a l'edició de la *Bibliotheca* curada per Pérez Bayer, Torres Amat –i no és l'únic– es preguntarà per quina raó «en la nueva y magnífica edición de don Nicolás Antonio de que cuidó el erudito valenciano don Antonio Pérez Bayer se dexaron de poner muchas adiciones pertenecientes a Cataluña que estaban dispuestas ya para imprimirse y se conservan todavía en la sala de manuscritos de la Biblioteca Real». Aquestes, i les notes de Serra i Postius, que tampoc foren incorporades per Pérez Bayer a la seva edició, les havia vistes Torres Amat a la Biblioteca Real, ara Nacional, l'estiu de 1815.

Així, als mil cent dotze escriptors reunits per Ignasi se n'hi sumaren els vuitcents noranta-dos de Fèlix. La tasca, però, encara s'havia de completar, afirma aquest últim, amb altres buidatges: el de la biblioteca de San Isidro de Madrid, els més de cent volums trobats feia poc a la catedral de Vic,¹⁵ els fons dels monestirs catalans... Per a tot això l'infatigable Fèlix Torres Amat reclama el 1816 l'ajuda dels seus contertulians acadèmics i afirma que ja té la de Francisco Antonio González, el bibliotecari responsable de la sala de manuscrits a la Biblioteca

teca de Catalunya, és en aquests moments en curs d'edició, a càrrec de Manuel Ravina. D'altra banda, el ms. 5726 de la BC, del Fons Torres Amat, és compost majoritàriament per correspondència relativa a la Biblioteca Nacional de Madrid.

13. *La Sagrada Biblia nuevamente traducida de la Vulgata latina al español*, Madrid, Impr. de don León Amarita, 1825-1825; per a l'encàrrec veg. vol. I, pàg. II.
14. José CEBRIÁN, *Nicolás Antonio y la Ilustración española*, Kassel, Reichenberger, 1997. Per a la primera edició, revisada pel pare Martí, i per a la segona, per Pérez Bayer, veg. també Nicolás BAS, *Las bibliografías de la Ilustración valenciana*, València, 2002, pàg. 16, 39-41, 65-67 i 123.
15. La relació de Fèlix Amat i de Fèlix Torres Amat amb el bisbat de Vic passa per l'amistat del primer amb el bisbe Francesc de Veyan i Mola i, després de la seva mort, amb el seu successor, Ramon Strauch (TORRES AMAT, *Memorias para ayudar...*, pàg. 27; TORRES AMAT, *Vida del Ilmo...*, pàg. 268-269, 280-281 i 293; Antoni PLADEVALL, *La Il·lustració a Vic. Les aportacions de Francesc de Veyan i Mola i Llucià Gallissà i Costa*, Cabrera de Mar, Galerada, 2000, pàg. 235; i Valentí GIRBAU, *Església i societat a la Catalunya central. El bisbat de Vic a l'època del bisbe Veyan (1784-1815)*, Barcelona, Herder i Facultat de Teologia de Catalunya, 1996, especialment pàg. 272-275).

Real de Madrid, i la del barceloní Carles Bosch i Mata, encarregat de la sala d'impressions rars i precioses del mateix fons, a qui en aquella data ja havia tramès la llista dels escriptors que tenia ressenyats.

Fins aquí les notícies extretes de la *Disertación sobre la necesidad de una Biblioteca de escritores catalanes* de Fèlix Torres Amat. Les línies bàsiques d'aquest discurs (motius, intenció i estructura de l'obra) seran repetides al pròleg de les *Memorias* publicades el 1836, on Fèlix Torres Amat s'atribuirà la paternitat de mil dues-centes entrades que, sumades a les ja citades d'Ignasi, haurien conformat l'obra, i se'ns oferiran més dades sobre les fonts emprades per a la seva compilació.

A part dels autors ja citats (Nicolás Antonio, Serra i Postius...), el pròleg esmentat assenyala el deute amb la *Biblioteca española* de José Rodríguez de Castro (1781-1786) i el *Ensayo de una biblioteca de los mejores escritores del reinado del Carlos III* de Juan Sempere y Guarinos (1785).¹⁶ També hi trobem referència a la labor compiladora dels membres del cenacle de Bellpuig de les Avellanes, els premonstratencs Caresmar, Pasqual i Martí, i, concretament, als «apuntamientos que dejaron extendidos en latín sobre varios escritores catalanes los eruditos PP. Caresmar y Martí del Real Monasterio de las Avellanas que, aunque sacados los más de la biblioteca de D. Nicolás Antonio, tienen añadidas algunas noticias particulares que hallaron en otros libros y en varios archivos que arreglaron ya de corporaciones ya de particulares»;¹⁷ els esmentats manuscrits Torres Amat afirma que els va fer copiar per encàrrec de Francisco Antonio González i que el 1836 eren a la Biblioteca Real, on encara són avui.¹⁸

Que per trobar la gènesi de les *Memorias* cal recular fins al cercle de Bellpuig ja fou reconegut pel mateix Torres Amat (Daniel Finestres primer –a qui el pròleg del diccionari d'autors no esmenta directament–, Jaume Caresmar i Josep Martí després, compartiren projectes semblants al dels germans Torres Amat); ara bé, els esforços dels seus predecessors seran insuficients fins que, un segle més tard, l'empenta d'Ignasi i Fèlix, agombolats pel seu oncle Fèlix Amat –que havia aconseguit obtenir l'edició de les *Obres completes* de Caresmar, un projecte que no va quallar–, conclourà l'empresa.¹⁹

16. TORRES AMAT, *Memorias para ayudar...*, pàg. X-XII.

17. TORRES AMAT, *Memorias para ayudar...*, pàg. XV, XVII (cfr. també pàg. 162 i 391, on cita la *Historia litteraria sive biblioteca scriptorum catalanorum* de Caresmar –820 escriptors catalans extractats majoritàriament de Nicolás Antonio– i la *Biblioteca Scriptorum Cataloniae* de Martí –escriptors catalans provinents d'Antonio, tot i que en menor mesura que en la compilació de Caresmar i en un estil que reconeix com a més bo).

18. Es tracta dels volums intitolats *Copia de los apuntamientos que iba haciendo el P. Dn. Jaime Caresmar, Canónigo Premonstratense en el Monasterio de Bellpuig de las Avellanas, para formar una 'Biblioteca de Escritores Catalanes' y añadir varios artículos a la de Dn. Nicolás Antonio i Hoc opus compilatum est a R. D. P. Joseph Martí Barcinonesi Monasterii Bellipodii Avellanarum Canonico et quondam Abbate qui pluribus aliis ingenii eruditionis sua monumentis relictis pienteissime obiit anno 1806*: veg. Ernest LLUCH, *La Catalunya vençuda del segle XVIII. Foscors i clarors de la Il·lustració*. Barcelona, Edicions 62, 1996, pàg. 235-236. Són els ms. 13464 i 13603, respectivament, de la BNM.

19. Modest PRATS, «L'estat de la llengua i de la cultura», dins Joaquim ALBAREDA (ed.), *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, vol. 5: *Desfeta política i embranzida econòmica. Segle XVIII*, Barcelona, Ed. 62, 1995, pàg. 332, i LLUCH, *La Catalunya vençuda...*, pàg. 33 i 235-236. Pep VALSALOBRE, «Llocs, formes i textos de la protohistòria literària catalana. Segles XV-XVII: del mar-

D'altra banda, i pel que fa als fons bibliogràfics examinats, a partir de 1816 Fèlix Torres Amat buidarà les biblioteques públiques de València, Saragossa i Toledo, i un amic li farà la feina a Sevilla.²⁰ Comptarà, a més, amb la sol·lícita col·laboració que reclamava en el discurs acadèmic de l'any setze: a part de les dades que li proporcionaran «algunos aficionados a esta obra», tenen noms i cognoms el bibliotecari de la Biblioteca Real de Madrid Francisco Antonio González, l'acadèmic i erudit barceloní Josep de Vega i Sentmenat –que comptava amb una biblioteca de més de 3.000 volums, importantíssima per les notícies que proporcionà per al diccionari d'autors–, Ramon Llätzer de Dou, Anastasi Pinós, l'erudit rossellonès Josep Tastú, i, molt especialment, Jaume Ripoll i Vilamajor, l'encarregat de curar l'edició final del text. Però, a més dels citats, el germà petit del bisbe, Valentí Torres Amat, canonge de Sant Joan de les Abadesses, té una importància fonamental de cara a la confecció final de l'obra, i també hi col·laboren Martín Fernández Navarrete, Vicent J. Bastús i Carrera, Joaquim Roca i Cornet, J. Grau Bassas i Roc Olzinelles.²¹

Fins aquí les notícies que hem pogut anar recollint sobre la formació de les *Memorias*. En falten moltes, en som conscients, perquè encara queda per fer molta feina, especialment la derivada del seguiment de la correspondència creuada entre els erudits que van fer possible l'empresa. Sabem que les troballes que feia Ignasi les explicava a Fèlix per carta, i a la inversa, tal com explica el segon («Mientras el deán iba recogiendo estos materiales que daban gustosa materia a nuestra correspondencia epistolar»). Hem d'assenyalar que un dels objectius que ens vam marcar quan vam decidir tirar endavant aquest estudi fou el seguiment d'una part de la correspondència del Fons Torres Amat de la Biblioteca de Catalunya. La tria del fons venia marcada pel fet que és allà on avui dia es guarda el gruix més important de l'epistolari familiar (cap a 10.000 cartes), en procés de descripció.²² D'entrada, calia acotar els corresponents, perquè el nombre de car-

quès de Santillana a Nicolás Antonio (1676)», *Estudi General*, 22 (2001) (= *Miscel·lània d'homenatge a Modest Prats, II*, pàg. 509-552) considera que caldria «valorar fins a quin punt la tasca que culmina en el catàleg de Torres Amat és una proposta pre-renaixentista o bé el punt final d'una llarga tradició que, gràcies als nous mètodes crítics i a l'impuls historicista del Setcents, assoleix al principi del Vuitcents un cim considerable de maduresa» (pàg. 546).

20. Molt probablement aquest amic va ser el gadità J. Vargas Ponce: veg. nota 12.

21. No tots hi treballaren de la mateixa manera: Ripoll, per exemple, s'encarregà, a més de l'edició, de revisar els articles relatius als escriptors vigatans, complint l'encàrrec que Valentí Torres Amat li havia fet per carta el juny de 1854; de Fernández Navarrete, Bastús, Roca, Grau, Vega i Llätzer de Dou sabem que també hi col·laboraren científicament (TORRES AMAT, *Memorias para ayudar...*, pàg. XVII-XVIII; BARRIO, *Félix Torres Amat...*, pàg. 78-79; i PLADEVALL, *La Il·lustració a...*, pàg. 266).

22. També hi ha cartes de diferents membres de la família Amat i Torres Amat en altres arxius de Barcelona (Arxiu Capitular, Arxiu de la Corona d'Aragó, Arxiu Històric de la Ciutat, Biblioteca Balmesiana, Biblioteca Pública Episcopal), Vic (Arxiu Episcopal de Vic), Madrid (Arxiu de les Corts espanyoles, Arxiu del Ministeri de Justícia), París (Biblioteca Mazarine), Roma (Arxiu Secret Vaticà, Arxiu de la Sacra Congregació dels Afers Eclesiàstics Extraordinaris), Boston (Boston Public Library): veg. BARRIO, *Félix Torres Amat...*, pàg. 15-20, i «Aportación para un epistolario de Félix Torres Amat», *Anthologica Annu*, 26-27 (1979-1980), pàg. 725-777; Pep VILA, «Lletres creuades entre Fèlix Torres Amat i Josep Tastú», *Revista de Catalunya*, 123 (1997), pàg. 104-143; PLADEVALL, *La Il·lustració a...*; i CORTS, *L'Arquebisbe Félix...*, pàg. 595-600. Una part important de la biblioteca dels Torres Amat fou cremada, però, a la fi de la guerra civil; entre els volums cremats hi havia un gran nombre

tes conservades ho exigia: vam començar consultant les cartes creuades entre els quatre presents en aquelles primeres converses per formar la Biblioteca catalana, Fèlix i Ignasi Torres Amat, el seu oncle Fèlix Amat i Francesc Armanyà, i vam ampliar el ventall a la correspondència amb Valentí Torres Amat, germà dels dos primers i un dels responsables que l'edició de les *Memorias* finalment acabés a les premses. Els resultats no han estat els esperats, possiblement perquè vam equivocar la tria: Armanyà i Ignasi Torres Amat no van sobreviure gaire anys més (el primer moria el març de 1805 i el segon l'any 1811) i Fèlix Amat tampoc va arribar a veure impreses les *Memorias*, ja que traspassà el 1824; d'altra banda, el nombre de cartes conservades d'Ignasi a Fèlix entre 1800 i 1811 és inferior al que es podria haver esperat, i les que es guarden bàsicament no tracten d'aquest afer (pel que fa a les de Fèlix a Ignasi, devien desaparèixer en el moment de la pèrdua de la biblioteca del degà de la Seu de Girona durant el setge de la ciutat). Per totes aquestes raons vam decidir que calia eixamplar la nostra revisió amb altres corresponents que podien haver aportat dades a la confecció de las *Memorias*: la incorporació de Valentí a la nostra cerca ha respost a la voluntat que teníem de seguir movent-nos en un nucli estrictament familiar, a més de la seguretat que ell hi havia participat; ara bé, queden molts noms per resseguir: també les cartes creuades amb Jaume Ripoll, Ramon Llàtzer i de Dou, Josep de Vega i de Sentmenat i tants d'altres aportaran llum sobre el procés de compilació de l'obra, com en alguns casos ja ha estat assenyalat.²³

L'obra signada per Fèlix Torres Amat és una obra col·lectiva, la consecució d'un projecte iniciat més de cent anys abans, que amb la seva publicació, el 1856, tancava una etapa de la nostra història cultural. La tancava i alhora n'obria una altra, perquè les *Memorias* es convertiran, en el moment en què hi hagi l'empenya per tornar a usar la llengua catalana com a vehicle de la literatura culta, en una eina imprescindible de treball. La Renaixença en farà un ús nou i fins i tot Fèlix Torres Amat, poc abans de morir, dirà a un amic que si aleshores en comencés la redacció ho faria en català.²⁴ «Malgirbades, bé que útils», com les definia el pare Batllori,²⁵ encara avui els estudiosos de la literatura hi recorrem amb assiduitat.

de volums de correspondència, entre els quals hi havia molt probablement part de les cartes relatives a la compilació i edició de les *Memorias*. Sobre la història i el tractament del fons Torres Amat, veg. GUDAYOL, «El Fons Torres Amat...

23. Tenim encara en curs l'estudi de la correspondència i donarem a conèixer les conclusions que se'n derivin ben aviat; podem avançar, però, que el mss. 3751, que conté majoritàriament cartes escrites durant l'any 1855, inclou diverses cartes adreçades a Fèlix Torres Amat per diversos corresponents (Josep Melcior Prat, Jaume Ripoll, etc) en què es fa referència a les *Memorias*.
24. LLUCH, *La Catalunya vençuda...*, pàg. 35 i 236.
25. Miquel BATLLORI, «La universitat de Cervera: 1714-1842. L'organització», *La Il·lustració*, València, 514, 1997, pàg. 167-177 (pàg. 175, n. 25) [abans a: «La Universitat de Catalunya a Cervera, 1717-1842», dins *L'aportació de la cultura catalana a la ciència i a la cultura*, Barcelona, L'Avenç, 1981, pàg. 18-23; reed. amb notes a *Cultura e finanze. Studi sulla storia dei gesuiti*, Roma, Ed. di Storia e Letteratura, 1983, pàg. 273-284].